

ми, як "обмін", "участь", "об'єднання", "спілкування" і "наявність спільної віри". Це визначення використовує давню ідентичність і спільні корені термінів "спільність", "спілкування", "співтовариство" і "комунікація". Ритуальне бачення комунікації спрямовано не в бік поширення повідомлень в просторі, але в напрямку підтримки спільноти в часі; це не акт розповсюдження інформації, а наявність спільних переконань і вірувань. Якщо архетипний випадок спілкування згідно з трансмісійним баченням є поширення повідомлень у просторі з метою контролю, архетипний випадок ритуальної комунікації є священною церемонією, що приваблює людей до взаємного спілкуванні та об'єднання" [14, с.12, 15]. *Отже, основою ритуалу можна вважати його комунікативну реляційну, об'єднаничу функцію, яка визначає такі його параметри, як комунікативна ситуація, правила спілкування, комунікативні ролі, суспільні смисли.* Вважаємо, що вивчення ритуалу у соціокомунікативному аспекті є актуальною перспективою подальших досліджень, передусім в аспекті визначення лінгвопрагматичних особливостей його компонентів та механізмів функціонування.

Список використаних джерел

1. Ван Геннеп А. Обряды переходов. Систематическое изучение обрядов / Арнольд ван Геннеп. – М. : Восточная литература, 1999. – 198 с.
2. Гоффман И. Представление себя другим в повседневной жизни / Ирвин Гоффман. – М. : КАНОН-пресс-Ц; Кучково поле, 2000. – 304 с.
3. Дюркгайм Е. Первісні форми релігійного життя. Тотемна система в Австралії / Еміль Дюркгайм. – К. : Юніверс, 2002. – 423 с.

O. Afanasyeva, cand. of Philol., assist prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE NOTION OF RITUAL IN SOCIAL AND COMMUNICATIVE TERMS

The article is devoted to the ritual as social and communicative form of human society organization. It presents the concept of ritual in modern social and linguistic sciences and determines the basic semiotic, pragmatic and communicative characteristics of ritual as a social phenomenon. The author identifies the main types of ritualized interaction and describes its communicative components.

Keywords: ritual, communication, social practice, behavior, symbol, language.

О. Афанасьева, канд. филол. наук, ассист.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ПОНЯТИЕ РИТУАЛА В СОЦИОКОММУНИКАТИВНОМ ИЗМЕРЕНИИ

Посвящена проблеме ритуала как социокоммуникативной формы организации жизни человеческого общества. В ней представлено понятие ритуала в современных общественных и языковедческих науках и определены основные семиотические и прагматикокоммуникативные характеристики ритуала как социального явления. Выделены основные типы ритуализованного взаимодействия и описаны его коммуникативные компоненты.

Ключевые слова: ритуал, коммуникация, социальная практика, поведение, символ, мова.

УДК 811.111.25

Ніна Марченко, канд. філол. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

СОЦІАЛЬНИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНИЙ СТАН

Розглядається вплив соціального чинника на історичний розвиток німецької мови. Зміни, які відбуваються у мові чинниками розвитку суспільства. Водночас діалекти німецької мови, які все частіше використовуються у процесі спілкування, демонструють риси архаїчності. Попри це, носії мови їх усвідомлено еживають у своєму мовленні задля власної ідентифікації та порозуміння з іншими. Сучасні тенденції появи новітніх утворень на всіх рівнях мови виявляють труднощі в їхньому сприйнятті та розумінні, що є причиною тенденцій до збідніння мови.

Ключові слова: динамічний, статичний, діахронічний, синхронічний, мова, суспільство, мовні відносини, позамовний чинник.

Мовознавчі дослідження, розпочаті в XIX ст., сформували та закріпили порівняльно-історичні студії мов, в основі яких були порівняльний, етимологічний, типологічний методи дослідження, зовнішня та внутрішня реконструкція тих або інших складових мови і т.д. І якщо друга половина XX ст. переважним чином позиціонувала себе з дослідженнями мови на рівні структур, метою яких була цілковита систематизація мовних одиниць заради стандартизації тієї або іншої літературної мови, то в XXI ст. мовознавчі студії все частіше і частіше звертаються до розгляду питань стану тієї або іншої мови,

4. Емельянов В. В. Ритуал в древней Месопотамии / Владимир Владимирович Емельянов. – СПб. : Азбука-классика; Петербургское Востоковедение, 2003. – 320 с.

5. Леви-Стросс К. Структурная антропология / Клод Леви-Стросс. – М. : Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. – 512 с.

6. Лич Э. Культура и коммуникация: Логика взаимосвязи символов. К использованию структурного анализа в социальной антропологии / Эдмунд Лич. – М. : Восточная литература, 2001. – 142 с.

7. Лотман Ю. М. Семиосфера / Юрий Михайлович Лотман. – СПб. : Искусство-СПБ, 2000. – 704 с.

8. Малиновский Б. Научная теория культуры / Бронислав Малиновский. – М. : ОГИ, 2005. – 184 с.

9. Ритуал – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_culture/621/%D0%A0%D0%98%D0%A2%D0%A3%D0%90%D0%9B.

10. Ритуал в языке и коммуникации : сб. ст. – М. : Знак, 2013. – 496 с.

11. Топоров В. Н. Мировое дерево: Универсальные знаковые комплексы / В Топоров. – М. : Рукописные памятники Древней Руси, 2010. – Т. 2. – 496 с.

12. Тэрнер В. Символ и ритуал / Виктор Тэрнер. – М. : Наука, 1983. – 277 с.

13. Уорнер У. Живые и мертвые / Уильям Уорнер. – М. ; СПб. : Университетская книга, 2000. – 671 с.

14. Carey J. W. Communication as culture. Essays on Media and Society / James W. Carey. – New York. ; London : Rutledge, 2009. – XXVII. – 206 p.

15. Goffman E. The Nature of Deference and Demeanor / Erving Goffman // American Anthropologist. – 1956. – № 58. – P. 473–502.

16. Harrison J. E. Ancient Art and Ritual [Електронний ресурс] / Jane Ellen Harrison. – Режим доступу: <http://www.gutenberg.org/files/17087/17087-h/17087-h.htm>

17. Ritual. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/504688/ritual>.

надійшла до редколегії 25.09.14

аспекти динаміки її розвитку. **Предметом** дослідження є взаємозв'язок німецьких діалектів і стандартизованої німецької мови у життєдіяльності сучасного німецькомовного суспільства у контексті взаємовпливу на рівні "людина – мова – суспільство", що зумовлює поєднання синхронічних та діахронічних аспектів мовознавчих досліджень німецької мови.

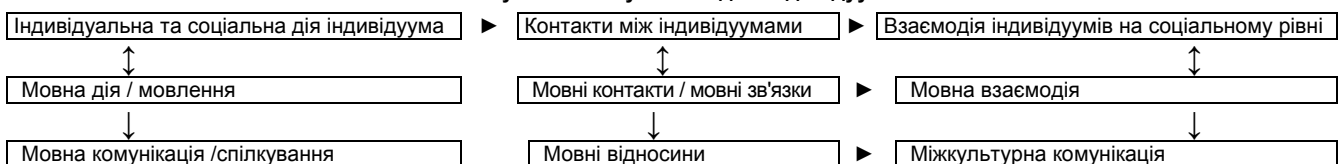
Жодна мова у світі не є гомогенною мовою, оскільки вона володіє варіативністю парадигматичних та синтагматичних зв'язків, обумовлених діахронічними та синхронічними аспектами розвитку мови. мова змінюється не лише на всіх мовних рівнях, а й на рівні своїх варіативних моделей. У сфері власного функціонування мова індивідуума ніколи не характеризується статикою, навпаки – характеризувалася динамікою у своєму розвитку й у своєму стані, оскільки ота трансцендентність мислення індивідуума протиставлялася трансцендентальності його ж таки мислення, що в сукупності відповідало усвідомленню і розумінню індивідуума своєї здатності думати й говорити, користуючись при цьому відомими назвами. А завдяки своєму асоціативному мисленню індивідуум спроможний іменувати щось нове або ж перейменовувати відоме, тому було визначено, що будь-яка мова на будь-якому етапі свого розвитку "утворює єдність статичного і динамічного" [7, с.375]. Парадоксальне твердження, що немовби й суперечить логічному мисленню індивідуума, однак відповідає істині його еволюційного розвитку, а отже, стану й розвитку його мови. Без мови, без мислення індивідуума не можна уявити ані його еволюцію, ані еволюцію його мови. Отож, час від часу виникає запитання: Чи є історія будь-якої мови та її сучасний стан статичним явищем, чи навпаки, динамічним, або ж еволюційним? Адже більшість сучасних мовознавчих досліджень намагаються розглядати мову як явище, що вже відбулося, і як явище, що постійно змінюється. Прикладом можуть послужити дві найновітніші монографії германістів К.-Х. Гьотерта (нім. "*Deutsch: Biografie einer Sprache*", 2010) та У. Мааса (нім. "*Was ist Deutsch? – Die Entwicklung der sprachlichen Verhältnisse in Deutschland*", 2012), в яких автори прагнуть дати відповіді на запитання: "Що ж це

таке – німецька мова?". Науковець К.-Х. Гьотерт, досліджуючи історію німецької мови задля того, аби знайти відповідь на запитання щодо причин сучасних проблем у сфері функціонування німецької мови, ставить зустрічне запитання: "Чи можна історію німецької мови розглядати як біографію? І чи взагалі доречно таке порівняння життя людини з мовознавчими проблемами? І що можна очікувати в майбутньому від такого взаємозв'язку?" [11, с.17]. Дослідник мови У. Маас стверджує те, що не можна розглядати історію німецької мови у форматі "біографічного епосу", а лише у форматі розвитку мовних відносин / відносин у мові (нім. "*die Entwicklung der sprachlichen Verhältnisse*") [12, с.15] в історичному минулому того або іншого народу. Таким чином, необхідно вивчати мовні відносини і на сучасному етапі розвитку мови. Метафоричне порівняння історії мови зі життєписом людини і з поняттям "відносини" із галузі соціології та міжкультурної комунікації вибудовує відносно нову паралель розуміння історії мови того або іншого народу. Адже кожна людина має свою біографію, написану нею самостійно у хронологічному і локальному вимірах, а "біографія", або ж історія народу, потребує у тих же самих вимірах великої кількості індивідуумів у мікро- та макромоделях суспільного буття. Щоб нині не говорили про роль тієї або іншої особистості в історії того або іншого народу, але всі усвідомлюють те, що історія народу й історія країни творилася і твориться народом. Так само й мова – формувалася, стверджувалася й розвивалася завдяки тому ж таки народові і заради екзистенції відносин у суспільстві в цілому і мовних відносин у ньому, зокрема. Необхідними умовами такого явища і такого процесу є існування трьох чинників життєдіяльності будь-якого суспільства (табл. 1):

- 1) їхня індивідуальна та соціальна дія індивідуумів;
- 2) існування контактів між індивідуумами на різних соціальних рівнях;
- 3) їхня взаємодія між собою та між іншими соціальними групами й іншими спільнотами, наслідком чого вибудовуються відносини на міжособистісному, суспільному та міжкультурному рівнях.

Таблиця 1

Мова і суспільство у взаємодії з індивідуумом

Усі складові життєдіяльності суспільства і суспільств – контакт / зв'язок → дія → взаємодія → відносини – посполуються мовою, за допомогою якої вибудовуються – мовна дія / мовлення → мовні контакти / мовні зв'язки → мовна взаємодія → мовні відносини / мовне спілкування / мовна комунікація, що, в свою чергу, потребує визначеного соціального й етнічного поля функціонування мови і відповідно діяльності людини на таких рівнях:

1) на *індивідуальному рівні* (свідомість / самосвідомість індивідуума), що включає в себе родинні традиції, які ґрунтуються, насамперед, на традиціях та звичаях певної спільноти на певній території, на її віруваннях, на її уявленнях про дійсність, на дотриманні історично сформованих родинних цінностей;

2) на *суспільному (об'єднавчому) рівні* (суспільна свідомість певної спільноти), що включає в себе національну / етнічну / спільну для усіх ідею, характеризується традиціями та звичаями народу, містить моральні

цінності, етнологічні характеристики та риси народу, етнографічні ознаки тієї або іншої спільноти;

3) на *рівні культури етносу* (функціонують певні правові норми й правила у структурно-суб'єктивній взаємодії "індивідуум – мова – суспільство" відповідно до культури мови, функціонує літературна мова, яка не завжди є рівнозначним поняттям стандартизованої чи уніфікованої мови) позиціонує себе в межах культурного надбання того або іншого етносу;

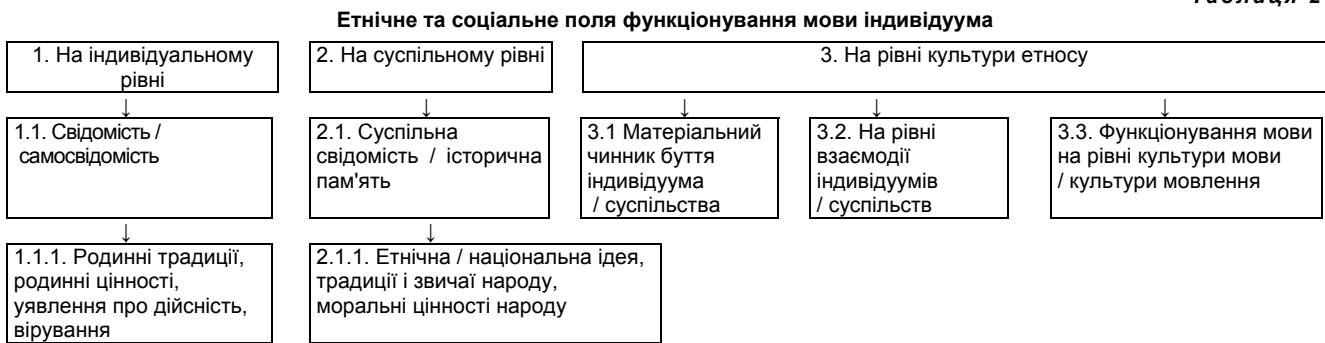
4) на *рівні взаємодії* як засобу взаємозв'язків індивідуумів на мікро- та макрорівнях (міжособистісний зв'язок, колективна взаємодія, взаємодія між спільнотами), що є традиціоналізованими, тобто такими, які посполуються історично сформованими взаємозумовленими діями та шляхами взаємодії безпосередньо на рівні мови та суспільних відносин;

5) на *рівні можливостей реального світу на мікрота макрорівнях* (індивідуальний та суспільний), який,

передусім, тісно пов'язаний як з матеріальним буттям індивідуума, так і з матеріальним буттям певного суспільства і який, чи не найтісніше, перебуває під впливом

різного роду чинників буття суспільства / суспільств та індивідуума / індивідуумів.

Таблиця 2

П'ять найважливіших рівнів, в межах яких існує індивідуум, функціонує суспільство, в межах яких утверджувалася й розвивалася мова кожного етносу як один із головних чинників його ідентифікації, в межах яких вона і нині функціонує, своєрідна для кожного народу. Отож, мова як головний засіб спілкування є загальним концептом для індивідуума, а мова індивідуумів як головний ідентифікатор для цілої спільноти індивідуумів є індивідуальним концептом для цілого народу. Мова людини на мікро- і макрорівнях є сутністю і явищем буття індивідуума, групи індивідуумів та суспільства і визначається індивідуальними та суспільними, або ж загальними, ознаками свого буття. Якраз історія кожної мови демонструє індивідуальні ознаки, в той же час, для кожної сучасної мови притаманними є тенденції до загального концепту. Кожна мова має "два хронологічних виміри – сучасний та минулий" [14, с.9], в яких вона досліджується 1) як система та її стан у певному проміжку часу та 2) як процес – що детерміновано у мовознавстві як синхронічні та діахронічні аспекти дослідження мови [6, с.19]. В. Шмідт стверджує, що "поняття синхронії та діахронії з методологічної точки зору необхідно відносно чітко розрізняти, проте така диференціація не завжди відповідає дослідженням мови, оскільки кожен стан мови є динамічним, є станом мови у русі і водночас кожен період у розвитку мови характеризується статичністю, бо є структурованим і систематизованим, що з свого боку вимагає і уможливує використання синхронічного та діахронічного методів дослідження мови. Стабільність і варіативність як поняття незмінності та видозміни і як суттєві ознаки мови утворюють діалектичну єдність, яку позначають поняттям динамічної єдності" [13, с.29]. Звичайно, аналізуючи сучасний стан мови та її розвиток у минулому можна помітити тенденції її розвитку й у майбутньому. Такі тенденції простежуються на прикладі будь-якої мови, а особливо на прикладі історії німецької мови та її сучасного стану, оскільки всі мовні явища минулого і сучасного тісно пов'язані насамперед з впливом на них позамовних чинників, а нині вже можна стверджувати й те, що суспільні явища були головними чинниками історії творення мови, її утвердження і її сучасної екзистенції у теперішньому стані, а також є визначальними чинниками її розвитку в майбутньому. Усе той же видатний німецький філолог В. Шмідт ще у 60-ті рр. ХХ ст. наполягав на концепції розгляду мови як суспільного явища, зазначаючи, що "мова і мовленнєва комунікація є суспільними явищами лише у поєднанні з позамовними чинниками, тому їх передусім потрібно розуміти і описувати у взаємозв'язку з історією, культурою, економікою, правом, релігією. Історія мови, як і вся історія, є частиною історії суспільства... , оскільки мова та мовна комунікація пов'язана з історією розвитку людини за такими принципами:

1) за принципом взаємодії, коли суспільний характер мови трансформується у дійсність у взаємозв'язку з діяльністю людини;

2) за принципом сутності мови, коли відбувається об'єктивація свідомості індивідуума, відбувається кодифікація суспільного досвіду, суспільних традицій та суспільних цінностей" [13, с.17-18].

Кожна мова є гетерогенною, що проявляється у її різноманітних варіантах, які, в свою чергу, визначаються поширенням у просторі тих або інших мовних одиниць (напр., у формі діалектів) та суспільною сферою їх використання (напр., у формі соціолектів). Нині ж відомо, що діалекти були первинними у творенні будь-якої сучасної мови, адже вони розвивалися та стверджувалися упродовж своєї мовної історії. Будь-яка сучасна кодифікована мова існує відносно короткий проміжок часу (переважним чином – з початку ХХ ст.), що зумовлено, насамперед, 1) розвитком економічних відносин у суспільстві (конвеєрне виробництво друкованих одиниць – газет, журналів, книг тощо та потреба в інженерах, які б працювали на індустріалізованих підприємствах), а також 2) усвідомленим рівнем здобуття освіти у тому ж таки суспільстві, яке потребувало великої кількості індивідуумів, які не тільки "споживають" друковану та іншу вироблену продукцію, а й завдяки своєму рівню освіченості створюють нові матеріальні блага, таким чином, розбудовуючи кожне суспільство, його культуру і розвиваючи іншого індивідуума. Прикладом може послужити історичний розвиток України та Німеччини. Потужний розвиток освіти ("зарання українського шкільництва" [5, с.289]) та інших видів мистецтва середньовічної Київської Русі прославив давньоруську державу по всьому світові, бо вже в ХІІ ст. на українських територіях побутувало прислів'я: "Солодкий є медяний сік і цукор, але солодший від обох є книжний розум" [5, с.289], окрім того, освітній рівень населення сприяв економічному зростанню та укріпленню давньоруської феодальної держави. Відомо, що фіксація будь-якого прислів'я означає те, що воно існувало тривалий проміжок часу, спочатку в усному мовленні індивідуума, а згодом, як усталена мовна одиниця, стає набутком фіксованих джерел, що підтверджує лише історичні свідчення про ранній розвиток освіти на території Київської Русі. Однак, подальша геополітика сусідніх держав у різні часи мала на меті зниження рівня освіти українства, віддалила книжну (церковнослов'янську) мову від народної, що також вплинуло у певні хронологічні зрізи не лише на хід історії країни, а й на розвиток української мови в історичному минулому та на її теперішній стан (напр., процеси полонізації та русифікації). А німецька мова, яка у книжному варіанті у середньовічні часи перебувала під впливом латини, вже на етапі пізнього Середньовіччя у різних центрах розвитку книжництва та

церковного шкільництва розпочала фіксацію своїх мовних одиниць на мові, якою розмовляли на тій чи іншій території уперемішку з латинськими словами, тому з діахронічної точки зору німецька мова як літературна мова у письмовій та усній формі ґрунтується на мовних формах певних локальних діалектів, що мають спільні графічні риси, в цілому, проте не завжди спільну фонологічну інтерпретація, зокрема, що й стало причиною появи та укріплення значної кількості діалектів на німецькомовній території. І якщо стандартизація та уніфікація української мови, яка в своїй основі мала здебільшого фольклорну основу, відбувалася під впливом національно-визвольного руху наприкінці XIX та на початку XX ст., попри те, що українська мова була зрозумілою для усіх українців, бо існувала вона, здебільшого, в усній формі, тобто в народному середовищі, хоч і на території різних державних утворень, то ці ж процеси у німецькій мові відбувалися з об'єднавчою метою німецькомовних земель в єдину державу, в якій має існувати одна уніфікована мова [13, с.145], однак діалекти на німецькомовній території збереглися і розвивалися й надалі, оскільки вони теж існували в усній формі і теж лише в народному середовищі, оскільки індивідуум "бажав" розмовляти й спілкуватися зрозумілою для нього мовою. Попри те, що у середині XX ст. на німецьких теренах провадилася інша політика – політика цензури [13, с.165] і не тільки в суспільному житті НДР чи ФРН, а й у мовній політиці, діалекти продовжували "свою ходу" в життєдайності суспільного життя і знову ж таки, передусім, в усній формі. На території України відбувалися інші процеси: під гаслом підвищення освітнього рівня, підвищення рівня культури мови українців, а саме – з метою утвердження літературної мови як єдиного "зрозумілого" засобу спілкування на тлі укріплення так званої "дружби народів" провадилася свідомо чи несвідомо нав'язана русифікація української мови, яка набула дуже уніфікованого стану, що навіть, певною мірою, почала відрізнятися від літературної мови. Що пояснюється віянням часу, тобто пристосуванням до сучасного бурхливого технологічного розвитку. Однак буття і діяльність українця на індивідуальному рівні навіть у сукупності з іншими індивідуумами, переважним чином, усвідомлено демонструвало, передусім, свою приналежність до етнічної культури, її традиційність в українському побутуванні і, особливо, в мові, де перевага віддавалася в усному спілкуванні місцевим діалектам як головному чиннику виокремлення індивідуума від інших. Відповідно, місцеві діалекти мають чітко виражений етнічний характер у представленні як традиційної національної культури, так і найновітнішої, переплетеної з давніми етнічними елементами. І якщо індивідуум говорить літературною мовою, то на фонологічному рівні можна розпізнати, мешканцем якого краю він є. А у Німеччині, як стверджують мовознавці, наприкінці XX ст. діалекти німецької мови "набули відносно нового статусу" у форматі друкованої продукції, оскільки переважна кількість регіональної преси виходить на діалекті тієї чи іншої місцевості, почали друкуватися також книги на місцевих діалектах, а художні фільми "ряснюють" не тільки діалектними лексемами, а й соціолектами та регіоналізмами, що викликає певні труднощі розуміння мови у німецькомовних носіїв. Напр., молодь не завжди розуміє діалектні форми, а люди старшого віку – молодіжну лексику. Із огляду на колишній стан розвитку німецької мови і німецької держави, коли Німеччина як єдина країна не існувала, а існувала у межах великої кількості роз'єднаних у окремі держави країн, можна пояснити існування великої кількості діалектів на німецькомовних теренах, однак екзистенція різнобарвної палітри соціолектної лексики на фоні діалектів у молодіжному середовищі пояснюється спрямованістю моло-

ді на емоційно-психологічному рівні вирізнитися не тільки від людей старшого віку, а й вирізнитися у колі своїх однолітків. І такий емоційно-психологічний аспект в асоціативному уявленні та сприйнятті несхожості одних індивідуумів стосовно інших або ж групи індивідуумів стосовно іншої групи та виокремлення одних стосовно інших існував у свідомому чи несвідомому утворенні, сприйнятті та використанні мовних одиниць в історичному минулому. І якщо в минулому відбувалося виокремлення певних спільнот у межах певних територіальних одиниць, то нині цей процес відбувається у межах певних соціумів. Отож, німецька мова є щонайменше гомогенною мовою, оскільки її можна розглядати не лише у плані територіально-географічних діалектних форм (діалектизми та регіоналізми), а й у плані соціальної варіативної диференціації (соціолекти). Таке усвідомлення сучасного стану мови спричинює інтенсивний розвиток соціолінгвістичних досліджень мови і не лише стосовно соціолектичних структуралізованих систем у мові, а насамперед, стосовно позамовних чинників впливу на появу регіоналізмів та соціолектів у мові, навіть попри те, що теперішні соціолінгвістичні студії інколи вважають "продовженням діалектології", а у головних завданнях соціолінгвістів вбачають дослідження "систематичної коваріації між мовними структурами та соціальними структурами" (нім. "Kovariation", англ. "covariation") [15, с.252].

Будь-яка мова є динамічною системою у своєму статичному стані, оскільки мова змінюється, розвивається, певною мірою навіть удосконалюється... і, водночас, як зазначають мовознавці, зазнає процесу збіднення, однак її соціальна функція як найголовнішого засобу спілкування залишається незмінною константою. Позамовні чинники впливу на мову завжди були спричинені, передусім, міграцією народів, контактами між ними, які впливають на всі сфери діяльності людського суспільства, а така "взаємодія спричинює зміни", як зауважував Ю.О. Жлуктенко [4, с.44]. Тому у німецькомовному середовищі нині з'явився ще один "різновид" німецької мови – "Капак-deutsch", якою користуються німецькі громадяни чужоземного походження і мовні одиниці якої детермінують як соціолекти. Відомо, що закономірності мовних змін характеризуються, по-перше, стабільністю та тривалістю існування структури однієї мови, тобто наявністю статичних ознак у мовних явищах, які все ж таки характеризуються динамічністю, що пояснюється змінами у мові, однак, такі зміни не спроможні відбуватися швидко, а саме – за допомогою "ривків", оскільки будь-який "ривок" призводить до того, що так звана "оновлена форма слова чи оновлена синтаксична конструкція" не може відразу "прижитися" у мові, і потребує певного проміжку часу задля сприйняття її індивідуумом та задля її функціонального використання. Зміни у формі "ривків" у мовленні індивідуума демонструють явище збіднення і мови, і мовлення, і відповідно процесу спілкування, тому мова досить-таки швидко здатна втрачати свою головну функцію засобу спілкування за такого стану речей, коли один не розуміє іншого, коли адресата і адресанта (суб'єктів комунікації) може замінювати якийсь технічний пристрій. Прикладом може послужити уривок із книги американського фізика та програміста німецького походження Йозефа Вайценбаума, який працював над темами дослідження штучного інтелекту, розробив програму "Еліза", за допомогою якої комп'ютер спілкувався з людиною. Ще у 1976 р. світ побачила його праця "Computer Power and Human Reason" (укр. "Могутність комп'ютера та інтелект людини"), в якій він уперше не тільки оприлюднив діалог комп'ютерної програми "Еліза" та людини, а й розкритикував штучний інтелект та застерігав про небезпеку розгляду "комп'ютера як непередбачуваного знаряддя". Ось невеликий діалог з книги:

Людина: Усі чоловіки однакові!

Еліза: Яким чином?

Людина: Вони роблять нас божевільними.

Еліза: Можете навести приклад.

Людина: Так! Ну ось, ідея цієї розмови походить від мого друга.

Еліза: Ідея – від вашого друга?

Людина: Він каже, що я часто буваю в пригніченому настрої.

Еліза: Мені дуже шкода чути від вас, що ви в пригніченому настрої.

Людина: Це так! Я – нещаслива!

Еліза: Гадаєте, що ця розмова допоможе вам не почуватися більше нещасливою?

Людина: У будь-якому випадку, мені потрібна допомога. Так! Саме так!

Еліза: А що для вас означає отримати допомогу?

Людина: Напевно, я хотіла б навчитися знаходити спільну мову зі своєю матір'ю.

Еліза: Розкажіть більше про вашу матір [16].

Читаючи цей діалог людини і комп'ютера, побудованого за всіма законами логічного мислення людини, чи можемо ми говорити про мовленнєву діяльність, мову і мовлення відносно обох суб'єктів спілкування? Аналізуючи мовлення комп'ютера і людини, бачимо, що комп'ютер говорить запрограмованими, логічно побудованими структурами мови людини, а мова людини у своєму наповненні виглядає більш природною, а не штучно-синтетичним утворенням, згідно визначення І. Дзуби, побудованого лише за правилами. Технологічний прогрес "живу" сутність основного засобу ідентифікації людини і її спілкування перетворив у систему інформаційно-логічних мов, що сприяє процесу деградації людини, оскільки людина перестає творчо мислити. Хоча, напевно, на початковому етапі розвитку математичної лінгвістики передбачалося, що всі її надбання будуть використовувати на поміч людині, наприклад, при укладанні словників. Адже, як відомо, машинну мову створювали, насамперед, для подання інформації індивідууму в зручному для нього вигляді, а не для того, щоб комп'ютер спілкувався з людиною, і не для того, щоб така машинна мова виступала мовою-посередницею при машинному перекладі, "досягненням" якого можна вже вважати просте небажання вивчення іноземних мов тим же індивідуумом, оскільки комп'ютер здатен перекладати для неї майже всі тексти, виражені не тільки в друкованих символах, а й у звуковому варіанті мови.

По-друге, системність змін мови полягає в тому, що під час втрати у момент мовлення того або іншого елемента мови він може бути заміненим іншим елементом і не завжди кращим, який з часом просто зникне з мовлення носія мови і з його мови, і навіть з певних фіксованих джерел. Наприклад, це – так звані "модні" слова. Заміна одного елемента мови частково впливає на інший елемент, який з ним був тісно пов'язаний, тоді і відбувається так звана "ланцюгова реакція" у змінах мови. Напр., у давньовірхньонімецькій мові більшість граматичних категорій виражалася здебільшого за допомогою морфологічних формотвірних елементів, а не синтаксичних, а у сучасній німецькій мові морфологічні форманти уніфіковані, а синтаксичний компонент визначається шляхом свого розташування у реченні, тобто потрібно одночасно порівнювати морфологічні та синтаксичні мовні компоненти. Водночас, як зазначає Л.А. Булаховській [1, с.88], "у мові, з більшим або меншим успіхом, найчастіше тільки пристосовувалося до нових потреб думки її давнє, віками закріплене надбання, як лексичне, так і морфологічне", що змінювало своє семантичне значення у зовнішній номінативній формі, а у внутрішній формі залишалася таким самим,

а це лишень підтверджує зміни мислення індивідуума задля "пристосування старого змісту до потреб нового світогляду" [1, с.88], а отже, ще раз підтверджує вплив позамовного чинника на зміни, що можуть відбуватися у мові. По-третє, прогрес та регрес у розвитку мови, обумовлений тим, що кожна мова в своєму розвитку вдосконалюється з метою пристосування до потреб сучасного суспільства (напр., нім. "*Sprachökonomie*", укр. "*економія*" у мові"). На думку У. Буссе та Х.-І. Зольмса, сучасна літературна німецька мова в своєму історичному розвитку пройшла шлях "від латини до емансипованого письмового варіанту мови народу" і "сучасні зміни у мові спричинені, насамперед, впливом позамовних чинників" [10, с.108]. Окрім того, мова, яку М. Хайдеггер метафорично детермінував як "дім буття" індивідуума, як спосіб його мислення та спілкування, як місце, в якому живе індивідуум, ще залишається, згідно твердження В. Гумбольдта, відображенням власного "світогляду" кожного індивідуума [10, с.87]. І таким відображенням світогляду німецькомовного носія є діалект тієї місцевості, де він народився і виріс, тому певною мірою так звана літературна мова зазнає змін, а його рідний діалект залишається без змін. Сучасний мовно-соціологічний поділ німецької мови на рівні "літературна мова – розмовний варіант німецької мови – діалект" не має чітко визначених меж, проте його можна умовно класифікувати таким чином:

- дихотомія: діалект – літературна мова
- трьохвимірний поділ: діалект – мова повсякденного вжитку – стандартизована мова
- чотирьохвимірний поділ – базовий діалект – рухливий, або змінюваний, діалект – мова повсякденного вжитку – стандартизована мова.

У. Маас здійснив таку диференціацію сучасного стану німецької мови з погляду на мовні, етнічні та політичні взаємозв'язки у функціонуванні мови, коли, поперше, відбувається функціонування мови на формальному рівні (літературна / письмова мова, яка є єдиною, нормованою для всіх її носіїв, по-друге, мова функціонує на неформальному рівні (розмовний варіант німецької мови, який перебуває під впливом діалектних форм, визначених на регіональному рівні, проте розмовний варіант німецької мови належить до літературної її мови. – М.Н.), по-третє, мова функціонує на особистісному рівні (нім. "*intimes Register*") у формі діалектів, який визначає здебільшого усне мовлення, що на регіональному рівні диференційовано як використання місцевих говірок (нім. "*die lokal differenzierten 'tiefen' Dialekte*") [12, с.55-56] (регіоналізмів. – М.Н.). І такі мовні відносини є характерними для всієї німецькомовної території, стверджує німецький науковець У. Маас [12, с.81]. М. Кронхаус наголошує на тому, що певні так звані новітні мовні утворення (а це не лише неологізми як новітні лексичні одиниці, а й певні зміни у семантиці, граматиці та синтаксисі тієї або іншої мови. – М.Н.) викликають у певної частини людей негативну реакцію, в іншій ж частини, навпаки, позитивну, яка вважає, при цьому, що те або інше новітнє утворення у мові є "привабливою іграшкою", яка здатна оновити мову на емоційному рівні у форматі як використання, так і сприйняття цієї мовної одиниці. "Отже, використання новітніх утворень у мові залежить 1) від віку носія мови, 2) від рівня освіти, 3) від професії, 4) від соціального статусу в суспільстві", зауважує науковець [9, с.86]. Отакі характеристики є головними критеріями визначення ознак суспільних чинників у бутті суспільства і в процесі функціонування сучасних мов. Водночас, використання діалектних форм на тій або іншій місцевості характерно для всіх соціальних груп, незважаючи навіть на освітній рівень, а особливо, на сучасному етапі функціонування німецької мови. Напр., під час політичного ток-шоу чи

під час виступу перед виборцями будь-який політик буде використовувати діалектизми, регіоналізми та соціолекти, аби привернути до себе увагу та продемонструвати і своє приналежність до народних мас. Відомо також і те, що з часів Якоба Грімма (кінець ХУІІІ ст. – початок ХІХ ст.) сформувалася думка, що літературною мовою може бути лише її письмова форма, а усна форма – розмовний варіант мови та місцевий діалект, якими розмовляли в минулі часи "на селі" неосвічені селяни, – є меншовартною та зіпсованою мовою [3, с.99-111]. Як ми розуміємо, у часі така оцінка повністю нівелювалася у свідомості індивідуума. На сучасному етапі функціонування мови така точка зору не може вже вважатися гуманною та й взагалі науковою, оскільки якраз розмовний варіант мови безумовно вважається "останньою метамовою" індивідуума [10, с.47], за допомогою якої він як індивідуум не тільки спілкується, не тільки демонструє форму власного реального існування свідомості, а й форму свідомості суспільства, що й доповнює погляд В. Гумбольдта з ХІХ ст. поглядом з наступних століть відносно ролі мови як соціального феномену та суспільного явища. Окрім того, спілкуючись рідною мовою – діалектом, незалежно від рівня освіти, індивідуум почуває себе й усвідомлює себе вільним, відділеним від так званої "робочої рутини" спілкування літературною мовою у формі канцелярської мови, яка все більше і більше нагадує мовні штампи. На думку Г. Хаармана, ще з епохи Середньовіччя для більшості європейських народів притаманна "суспільна свідомість, орієнтована на мову кожного народу" [10, с.25], попри те, що цей спосіб відношення до світу індивідуума в подальші часи (а це і кінець ХІХ ст., і середина ХХ ст., і початок ХХІ ст. – М.Н.) значною мірою політизували. А мова кожного народу є його етнічним ідентифікатором, є виразником його культури, що має свою історію, своє сьогодення і має мати своє майбуття. З огляду на історичний шлях розвитку німецької мови та на її сучасний стан можна дійти висновку, що тенденції в мові відбуваються під дією впливу як зовнішніх, так і внутрішніх чинників розвитку суспільства – у глобальному та локальному вимірі. Обидва ці виміри мають подвійний вплив на мову – вплив позамовних та внутрішньомовних чинників на зміни у мові, одним з головних яких є суспільний чинник впливу, який чинить певний тиск і на внутрішньомовні зміни у мові (напр., часткове нівелювання форм артикаля у сучасному мовленні; узуальне використання німецькомовними носіями та тими, хто оволодіває мовою, англіцизмів у всіх сферах

діяльності людини; а також частотне використання діалектів у літературних творах та художніх фільмах). І якщо внутрішні процеси розвитку мови, переважним чином, демонструють дві його еволюційні складові, згідно слів Л. Булаховського, а саме – "диференціацію та інтеграцію" мовних явищ [2, с.264] у процесі функціонування мови, то певні сучасні позамовні чинники "нав'язують" лише інтеграційні процеси у змінах для сучасного розвитку мови, що не завжди служить її збагаченню, а навпаки спричинює її збідніння. Однак кожен етнос відрізняється від іншого, насамперед, своєю мовою, і своєю культурою, тому, як і будь-який етнос, так і будь-яка мова "вимагає" існування тих ідентифікуючих чинників у життєдіяльності свого народу, спроможних відізнати її від інших народів, оскільки "мовна територія фактично є культурною територією" [8, с.192] проживання того або іншого народу, тобто головним виразником того або іншого етносу.

Список використаних джерел

1. Булаховський Л. А. Нариси з загального мовознавства / Л. А. Булаховський. – К.: Рад. шк., 1956. – 248 с.
2. Булаховський Л. А. Загальне мовознавство / Л. А. Булаховський // Вибр. пр.: у 5 т. / Л. А. Булаховський. – К.: Наук. думка, 1975. – Т. 1. – 495 с.
3. Жирмунский В. М. История немецкого языка / В. М. Жирмунский. – М.: Высш. шк., 1965. – 406 с.
4. Жлуктенко Ю. О. Мовні контакти / Ю. О. Жлуктенко. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1966. – 135 с.
5. Крип'якевич І. Велика історія України від найдавніших часів / І. Крип'якевич. – К.: Глобус, 1993. – Т. 1. – 352 с.
6. Марченко Н. В. Історичний аспект наукових досліджень німецької мови / Н. В. Марченко // Мовні і концептуальні картини світу. – 2007. – Вип. 22, ч. 2. – С. 12–20.
7. Семчинський С. В. Загальне мовознавство / С. В. Семчинський. – К.: АТ "ОКО", 1996. – 392 с.
8. Bynon Th. Historical Linguistics / Th. Bynon. – Cambridge: University Press, 1996. – 310 p.
9. Kronhaus M. Sprachverfall und Sprachpflege / M. Kronhaus // Die Macht der Sprache. – München: Langenscheidt Verlag, 2008. – S. 85–89.
10. Duden Deutsch – Englisch – Europäisch: Impulse für eine neue Sprachpolitik. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag, 2002. – 384 s.
11. Götter K.-H. Deutsch: Biographie einer Sprache / K.-H. Götter. – Berlin: Ullstein Buchverlage, 2011. – 400 s.
12. Maas U. Was ist Deutsch? Die Entwicklung der sprachlichen Verhältnisse in Deutschland / U. Maas. – München: Wilhelm Fink Verlag, 2012. – 532 s.
13. Schmidt W. Geschichte der deutschen Sprache / W. Schmidt. – Stuttgart: S. Hirzel Verlag, 2004. – 410 s.
14. Schweikle G. Germanisch-deutsche Sprachgeschichte im Überblick / G. Schweikle. – Stuttgart; Weimar: Verlag J.B. Metzler, 2002. – 283 s.
15. Vater H. Einführung in die Sprachwissenschaft / H. Vater. – München: Wilhelm Fink Verlag, 2002. – 336 s.
16. Brockhaus AG. – 2007. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.brockhaus.de>

Надійшла до редколегії 25.09.14

N. Marchenko, cand. of Philol., associated prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

SOCIAL FACTOR IN THE HISTORY OF THE GERMAN LANGUAGE AND ON THE PRESENT DAY

The article deals with the social factor of the influence on the history of the German language in the movement of the interconnection "society – language" and its influence on the German language in the present time. This process could be seen as the problem of international and local dimensions for all languages. The modern linguistically picture in German demonstrates at firstly the tendencies to use of dialects both local or regional dialects and social dialects to perceive and to understand other people. At the same time, the modern linguistically formations were not being perceived and understood by the all members of society.

Key words: dynamic, static, diachronic, synchronistic, language, society, linguistically relations, extralinguistic factor.

Н. Марченко, канд. філол. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

СОЦИАЛЬНЫЙ ФАКТОР РАЗВИТИЯ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ РАЗВИТИЯ

Рассматривается влияние социального фактора на историю немецкого языка. Современные изменения в языке обусловлены, в первую очередь, влиянием экстралингвистических факторов. Все чаще в речи говорящего на немецком языке используются диалекты немецкого языка, которые демонстрируют архаичные формы языка, сформированные в течении длительного периода времени. Индивидуум использует их с целью собственной идентификации и взаимопонимания с другими членами общества. В тоже время, современные языковые образования во всех сферах языковой деятельности демонстрируют некоторые проблемы их восприятия и понимания, что становится причиной обеднения языка.

Ключевые слова: динамический, статический, диахронический, синхронический, язык, общество, языковые отношения, экстралингвистический фактор.